

Az oroszországi nyelvpolitika és nyelvtervező tevékenység néhány jellegzetessége

Az orosz mint szupercentrális nyelv

Az orosz nyelv egyike a nagy világnyelveknek, szupercentrálisnak nevezett nagy közvetítő nyelv. Az angol, a spanyol, a kínai és az arab után a világ ötödik legnagyobb nyelve (Tyiskov 2007). A 20. század elején az Orosz Birodalomban megközelítőleg 150 millió ember beszélt oroszul, a következő 90 évben az oroszul tudók száma több mint duplájára nőtt, megközelítőleg 350 millió főt tett ki, akik közül 286 millió a Szovjetunióban élt, ahol az orosz nyelv államnyelvnek számított és a lakosság túlnyomó részének anyanyelve volt (Arefjev 2006). A Szovjetunióval szövetséges kelet-európai államokban, a Balkánon és számos ázsiai országban több mint 70 millió ember beszélte – különböző szinten ugyan – az orosz nyelvet. 2005-re azonban az oroszul eltérő mértékben tudók száma 278 millió emberre csökkent, ezen belül magában az Orosz Föderációban is 140 millióra. A 2000-es évek végére az Orosz Föderáció 130 millió polgára tekintette anyanyelvének az orosz nyelvet, továbbá a FÁK és a balti államok 26,4 millió lakosa és mintegy 7,4 millió más országbeli (legfőképpen németországi, amerikai és izraeli) lakos, vagyis összességében 163,8 millió ember. Több mint 114 millióan második nyelvként használják az oroszot (elsősorban a FÁK-országokban és a Baltikumban) vagy mint idegen nyelvet ismerik (Oszipova 2006: 36). Egyes prognózisok szerint – amennyiben ilyen mértékben folytatódik az oroszul beszélők számának csökkenése – 2025-re a 20. század eleji szintre süllyed vissza a nyelvet aktívan vagy passzívan tudók száma.

A felbomlás előtti időszakban az oroszok a Szovjetunió teljes népességének 52%-át tették ki, miközben 82% beszélt oroszul és 58% ismerte el az oroszot anyanyelvének. A nem oroszok 62%-a beszélte tökéletesen „Puskin nyelvét”, ugyanakkor az oroszok mindössze 3,5%-a értett a különböző nemzetiségek nyelvén. A föderáció köztár-

¹ PhD, BGE Külkereskedelmi Kar Nemzetközi Gazdálkodás Szaknyelvi Intézeti Tanszék, Keleti Nyelvek, Orosz és Magyar mint Idegen Nyelv Tanszéki Osztály; e-mail-cím: Kalafatics.Zsuzsanna@uni-bge.hu.

saságainak népei közül a beloruszok voltak leginkább „russzifikáltak”, hiszen a köztársaság lakosságának 82,4%-a beszélt az orosz, míg Grúziában csak 28,1% (Wernke 2004).

Az orosz nyelv státusza a posztszovjet térségben

A Szovjetunió széthullása után az orosz nyelv használati köre leszűkült, és ez a folyamat továbbra is folytatódik. A posztszovjet térségben megalakult új független államok nagy hányadában a nemzeti nyelv egyeduralgóvá válása, az adott etnolingvisztikai csoport saját nyelvének hivatalos rangra emelése azt eredményezte, hogy az orosz nyelv fokozatosan kiszorult a politikai, államháztartási, oktatási, kulturális és információs szférából. A héttérbe szorulásnak jól megragadható ideológiai okai vannak, hiszen az orosz nyelv a szovjet időszak nyelveként, az elnyomás nyelveként jelent meg. A szovjet múlttal való leszámolás, a nemzeti-történelmi szuverenitás megerősítése szimbolikusan az orosz nyelv törvényekkel is szabályozott visszaszorításával párosult (Gavrilov et al. 2008).

Az összes egykori szovjet tagállam többnemzetiségű, az orosz nyelvet anyanyelvüknek valló állampolgáraink száma folyamatosan változik. 2004-es adatok szerint a volt Szovjetunió 14 tagállamának összlakossága több mint 140 millió fő (ez körülbelül megegyezik Oroszország összlakosságával), az orosz nyelvet aktívan (azaz a munkában, az oktatási intézményekben, a hétköznapi életben) használók száma 63,6 millió fő. Ezen felül még 39,5 millió fő passzív nyelvhasználó, azaz értenek ugyan oroszul, de mint kommunikációs eszközt nem használják, ezért fokozatosan elfelejtik a nyelvet, és mintegy 38 millió ember már egyáltalán nem beszél (Arefjev 2006; Oszipova 2006: 36).

Ahogy az 1. táblázat adatai is bizonyítják, a posztszovjet térség egyes országaiban az orosz nyelv helyzete nem egységes, a specifikus vonások számos tényezőtől (az ország területén élő oroszok száma, gazdasági és politikai fejlődés a kiválás utáni időszakban, geopolitikai helyzet, diplomáciai kapcsolatok) függenek. A FÁK országaiban és a Baltikumban jelenleg összesen 26,4 millió ember vallja anyanyelvének az orosz (ez leginkább az Ukrajnában, Kazahsztánban, Belorussziában, illetve Üzbegisztánban és Lettországbán élőkre jellemző). Ez a szám azonban szintén csökkenő tendenciát mutat a kétezres években (Arefjev 2006). Csupán Belorussziában tartották meg államnyelvként az orosz. Az 1996-ban elfogadott alkotmány szerint a belorusz mellett az orosz is államnyelv. A belorusz médiában továbbra is az orosz nyelv dominál, a gyerekek 75%-a orosz nyelvű iskolákban tanul, a felsőoktatási intézményekben az orosz nyelven oktatott tantárgyak aránya több mint 90%-ot tesz ki (Arefjev 2006). Viszonylagosan erős pozíciója van az orosz nyelvnek Kazahsztánban, ahol a „hivatalos kommunikáció nyelve” státuszt vívta ki magának, megakadályozandó az orosz ajkú szakemberek kivándorlását (Oszipova 2006: 37).

1. táblázat: Az orosz nyelv státusza, az oroszul tudók száma a FÁK országokban és a Baltikumban 2004-ben

Országok	Az orosz nyelv státusza az országban	Az ország összlakossága	Az orosz nyelvet anyanyelvüknek vallók száma	Az orosz nyelvet aktívan használók száma	Az oroszul passzívan használók száma	Az oroszul egyáltalán nem tudók száma
Azerbajdzsán Азербайджан	nem definiált idegen nyelv	8 200 000	250 000	2 000 000	3 500 000	2 700 000
Örményország Армения	nem definiált idegen nyelv	3 200 000	15 000	1 000 000	1 200 000	1 000 000
Belorusszia Белоруссия	államnyelv	10 200 000	3 243 000	8 000 000	2 000 000	200 000
Grúzia Грузия	nem definiált idegen nyelv	4 500 000	130 000	1 700 000	1 000 000	1 800 000
Kazahsztán Казахстан	hivatalos nyelv	15 100 000	4 200 000	10 000 000	2 300 000	2 800 000
Kirgizia Киргизия	hivatalos nyelv	5 000 000	600 000	1 500 000	2 000 000	1 500 000
Lettország Латвия	idegen nyelv	2 300 000	960 000	1 300 000	700 000	300 000
Litvánia Литва	idegen nyelv	3 400 000	250 000	500 000	1 400 000	500 000
Moldávia Молдавия	nemzetiségek közti kommunikáció nyelve	3 400 000	450 000	1 900 000	1 000 000	500 000
Tádzsikisztán Таджикистан	nemzetiségek közti kommunikáció nyelve	6 300 000	90 000	1 000 000	2 000 000	3 300 000
Türkmenisztán Туркмения	nemzetiségek közti kommunikáció nyelve / idegen nyelv	4 800 000	150 000	100 000	900 000	3 800 000
Üzbegisztán Узбекистан	nemzetiségek közti kommunikáció nyelve	25 000 000	1 200 000	5 000 000	10 000 000	10 000 000
Ukrajna Украина	kisebbségi nyelv	48 000 000	14 400 000	29 000 000	11 000 000	8 000 000
Észtország Эстония	idegen nyelv	1 300 000	470 000	500 000	500 000	300 000
Összesen		140 700 000	26 408 000	63 600 000	39 500 000	37 700 000

Forrás: Arefjev (2006)

Kirgíziában 2000-ben az orosz nyelv szintén hivatalos státuszt kapott, jóllehet a Szovjetunió felbomlása óta a felére csökkent a russzofon lakosság, és ez a tendencia tovább folytatódik. A FÁK többi országában, így Moldáviában, Üzbegisztánban, Tádzsikisztánban és formálisan Türkmenisztánban az orosz nyelv a nemzetiségek közti kommunikáció nyelve (ez természetesen alacsonyabb státuszt jelent), míg Ukrajnában egy a nemzeti kisebbségek nyelvei közül. Azerbajdzsánban, Örményországban, Grúziában, Lettországon, Litvániában, Észtországban az orosz idegen nyelv, noha gyakorlatilag a nemzetiségek közötti kommunikáció nyelveként funkcionál, de jogilag – az elfogadott nyelvtörvények értelmében – nem számít annak.

Az orosz nyelv helyzete a Baltikumban

Az orosz nyelv helyzetének ellentmondásos voltát jól szemlélteti az a tény is, hogy a balti országokban magasabb az orosz anyanyelvűek száma, mint az orosz etnikumú kisebbségé. A 2010-ben érvényes adatok szerint az orosz az észt állampolgárok 29,7%-ának, a lett állampolgárok 37,5%-ának és a litván állampolgárok 8%-ának az anyanyelve (Bartóki–Gönczy 2010). A Baltikumban a legkisebb lélekszámú orosz közösség Litvániában él, de itt is vannak olyan területek és városok, ahol az orosz nemzetiségűek kerülnek túlsúlyba. 1991-ben minden litvániai lakos (kivéve a szovjet Vörös Hadsereg és a KGB tagjait) megkaphatta a litván állampolgárságot. Sokkal szigorúbb állampolgársági szabályozást dolgoztak ki Lettországon. Az ország függetlenségének 1991-es kikiáltását követően nem kapott minden Lettországon élő automatikusan állampolgárságot. Ehhez több vizsgára volt szükség, többek között a lett nyelvtudásról is számot kellett adni. A statisztikák szerint Lettországon a lakosság közel 30%-a orosz nemzetiségű, és az állampolgárok közel 40%-a vallja magát orosz anyanyelvűnek. A lett nyelvi politika azonban teljesen figyelmen kívül hagyja azt a tény, hogy az országban gyakorlatilag többen beszélnek jól oroszul, mint lettül. A 2000. évi népszámlálás adatai szerint a lettül tudók aránya az országban 79%, míg az oroszul tudóké 81,2% (Laczházi 2005). Az orosz média azonban relatív szabadságnak örvend, ennek eredményeként Lettországon két egymással alig érintkező információs tér jött létre: a lett nyelvű és a főként oroszországi témák és érdekek felé orientálódó orosz nyelvű sajtó elkülönül egymástól (Bartóki–Gönczy 2010).

Észtországban a lettnél is szigorúbb állampolgársági szabályozást alakítottak ki a rendszerváltás után. Ugyan itt a lakosság kevesebb mint harmadát teszi ki az orosz kisebbség (a lakosság 30%-a tekinti az orosz anyanyelvűnek), ám egy alig 1,3 millió lakosú ország esetében ez jelentős szám. Az is árnyalja a képet, hogy a lakosság több mint 70%-a beszéli az orosz nyelvet, és az országnak vannak olyan részei is (Sillamäe, Narva), ahol az orosz anyanyelvűek vannak túlnyomó (70–80%-os) többségben (Dremina–Tóth 2011). Ennek ellenére az orosz az 1995-ös

észt nyelvtörvény szerint idegen nyelv. Ez a törvény részletesen szabályozza nemcsak az észt nyelvhasználat és nyelvismeret követelményeit, de az idegen nyelvek használatát is. Idegen nyelv minden beszélt nyelv az észten kívül: „a kisebbségi népcsoport nyelve olyan idegen nyelv, amelyet a kisebbségi népcsoporthoz tartozó észt állampolgárok régtől fogva használnak” [2.§ (2)] (idézi Bartóki–Gönczy 2010).

Az ukrán nyelvi helyzet

A legbonyolultabb helyzet – a lakosság szempontjából egységes nemzetállamnak legkevésbé sem tekinthető, ám asszimilációs szándékait nem különösebben leplező – Ukrajnában tapasztalható. Az ország keleti és délkeleti területein például jelentős orosz kisebbség él (21%), de az orosz nyelvet hivatalosan csak regionálisan beszélt nyelvnek ismerik el. Az első önálló ukrán népszámlálás (2001) adatai szerint Ukrajna lakossága 48,5 millió fő volt, ezen belül az ukránok száma 37,5 millió (az összlakosság 77,8 százaléka), az oroszoké 8,3 millió (az összlakosság 17,3 százaléka) főt tett ki. Zoltán András tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a többi ukrainai nemzeti kisebbség részaránya az összlakossághoz képest egyenként nem éri el az 1 százalékot: fehérorosz 275,8 ezer fő (0,6 százalék), moldvai 258,6 ezer fő (0,5 százalék), krími tatár 248,2 ezer fő (0,5 százalék), bolgár 204,6 ezer fő (0,4 százalék), magyar 156,6 ezer fő (0,3 százalék), román 151,0 ezer fő (0,3 százalék), lengyel 144,1 ezer fő (0,3 százalék), zsidó 103,6 ezer fő (0,2 százalék), örmény 99,9 ezer fő (0,2 százalék); a magukat a többi nemzetséggel (görög, tatár, cigány, azeri, grúz, német, gagauz) tartozónak vallók száma 100 ezer fő alatt maradt (Zoltán 2010). A nyelvi megoszlás az etnikaihoz képest kevésbé sokszínű, mivel számos kisebbség tagjai ma oroszul (ritkábban ukránul) beszélnek. Ukrajna népességének döntő többségét 3 nagy csoport alkotja: az ukrán anyanyelvű ukránok (az összlakosság 40-45%-a), az orosz anyanyelvű ukránok (30-35%) és az orosz anyanyelvű oroszok (17 %). Azaz az ukrán nemzetiségűek aránya magasabb, mint az ukrán anyanyelvűeké, az orosz anyanyelvűeké pedig magasabb, mint az orosz nemzetiségűeké. A 2012. augusztus 10-én hatályba lépett ukrán nyelvtörvény 7. cikkely 2. része felsorolja azt a 18 nyelvet (orosz, belorusz, bolgár, örmény, gagauz, jiddis, krími tatár, moldáv, német, görög, lengyel, roma [cigány], román, szlovák, magyar, ruszin, karaim és krimcsak), melyet, hivatkozva A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájára, „regionális vagy kisebbségi nyelvekként” határoz meg (Csernicskó 2015). Más nyelvek nem rendelkezhetnek ilyen státussal az országban. 2015-ig azoknak a közigazgatási egységeknek (megyei, járási, települési önkormányzatoknak) a területén, ahol a törvényben felsorolt tizennyolc nyelv közül egy (vagy több) anyanyelvi beszélőinek aránya elérte a 10%-ot, az adott kisebbségi nyelv hivata-

los nyelvi funkciókban volt használható az államnyelv mellett. A nagy vitát kiváltó új nyelvtörvény az anyanyelvi beszélők arányát 50%-ra módosította.

Az orosz nyelvű oktatás a posztszovjet térségben

Az empirikus adatok azt bizonyítják, hogy az oktatásnak kulcsszerepe van a nyelvmegőrzésben. Az orosz nyelv háttérbe szorulását az is jól jelzi, hogy a posztszovjet térségben egyre kevesebb az olyan oktatási intézmény, ahol a tanítás nyelve orosz. Belorussziát leszámítva zuhanásszerűen csökkent azon általános iskolák száma, amelyekben oroszul folyik a tanítás. Tyiskov adatai szerint Fehéroroszországban 75%, Kazahsztánban 41%, Ukrajnában 25%, Kirgíziában 23%, Moldáviában 21%, Azerbajdzsánban 7%, Grúziában 5%, Örményországban 1% az orosz tannyelvű oktatási intézmények aránya (Tyiskov 2007). Örményországban, Tádzsikisztánban, Grúziában és Üzbegisztánban minimális az orosz nyelven tanulók száma, szinte alig van orosz iskola. Orosz nyelvű felsőfokú képzés Belorussziában, Kazahsztánban, Ukrajnában és Moldáviában van.

Az orosz nyelvhasználatot támogató intézkedések

Az Oroszországi Föderáció az új évezredben több határozott lépést tett az orosz nyelv helyzetének megerősítésére, intézkedések sora támogatja az orosz nyelv használatát az egykori tagköztársaságokban. Ezek közé tartozik az „Orosz nyelv” (Русский язык) programsorozat (2002–2005 és 2006–2010 között), valamint a 2007-es év „Az orosz nyelv évé”-nek nyilvánítása. Az „Orosz nyelv” programot még 1996-ban hozták létre, a szervezésbe mind az oktatás, mind a tudomány, mind a kulturális és művelődési intézmények képviselőit bevonták, valamint nemcsak Oroszország területén, hanem külföldön is tartottak rendezvényeket. 2000-ben az orosz nyelvhasználat támogatására az állam saját alapítványt hozott létre. Az Orosz Nyelvi Központ (Центр русского языка) mellett 2007-ben megkezdte működését az Orosz világ (Русский мир) alapítvány is, amelynek feladata és célja az orosz nyelv népszerűsítése, az orosz nyelvtanítás és tanulás támogatása külföldön, valamint orosz kulturális és nyelvi programok szervezése. A 2007-es évet Putyin az orosz nyelv évének nyilvánította. A nagyszabású rendezvény-sorozat jelmondata: „Az orosz nyelv az idők tanúja.” Az ünnepi év célja az orosz nyelv és kultúra iránti érdeklődés felkeltése, egy kedvezőbb Oroszország-kép kialakítása volt.

Az oroszországi nyelvpolitika, asszimilációs törekvések

Az orosz nyelv szerepének növelése ideológiai szempontból nem csak az egykori tagköztársaságok területén fontos az orosz kormány számára. Az orosz nyelvpolitika az államhatárokon belül is az orosz nyelv státuszának megerősítésére irányul. A politikai szándék, az állami ideológia a törvényalkotásban érhető leginkább tetten. Ez érthető is, hiszen a nyelvtervezési döntéseket mindig kormányok és/vagy politikai vezetők hozzák. Oroszország hatalmas területén több mint 100 népcsoport és nemzetiség él, ráadásul nagyon kevés olyan terület van, ahol hiányozna vagy csekély létszámú lenne az orosz népesség, ezért rendkívül fontos kérdés, hogy a jogalkotó miként szabályozza a nyelvhasználatot.

A soknemzetiségű cári Oroszországban nem volt külön törvény sem az orosz nyelvről, sem a kisebbségi, nemzetiségi nyelvek használatáról. Egy 1906-ban kiadott törvénygyűjtemény állami nyelvként említi az orosz nyelvet, amelyet a hadseregben, a flottánál és az állami intézményekben kötelező használni (Oreskina 2014). A szovjet időszakra is az erőteljes russzifikáció volt jellemző, meglepő ugyanakkor, hogy az első nyelvhasználatot szabályozó törvényt (О языках народов СССР – A Szovjetunió népeinek nyelvéről) épp a felbomlás előtt, 1990-ben fogadták el. A törvény kimondta, hogy az orosz a hivatalos nyelv. Ez a törvény az ismert történelmi események miatt csak egy évig volt érvényben. Az új államalakulat, az Oroszországi Föderáció 1991-ben hozott nyelvtörvénye (О языках народов РФ) szerint az orosz már államnyelv lett. Az orosz államnyelvi státuszát megerősíti az 1993-ban elfogadott alkotmány is. A 68-as cikkely első paragrafusa kimondja, hogy az orosz az államnyelv a föderáció egész területén. Emellett az alkotmány jogot ad arra, hogy a köztársaságok saját maguk határozzák meg a hivatalos nyelvet. A köztársaságok nagy része a többség nyelvét és az orosz jelölte meg államnyelvként. Ezt a döntést a köztársaságok alkotmánya és a köztársasági nyelvtörvények is rögzítik. Az Oroszországi Föderáció legújabb tagja, a Krími Köztársaság alkotmánya például az orosz, az ukrán és a krími tatár nyelveket nevezi meg államnyelvként. A 22 köztársaság (Adigeföld, Altaj Köztársaság, Baskíria, Burjátföld, Csecsenföld, Csuvasföld, Dagesztán, Ingusföld, Kabard- és Balkárföld, Kalmükföld, Karacsáj- és Cserkeszföld, Karélia, Komiföld, Mariföld, Mordvinföld, Észak-Oszétia, Jakutföld, Tuva, Tatárföld, Udmurtföld, Hakaszföld és a vitatott jogállású Krími Köztársaság) közül mindössze egyben az orosz a hivatalos nyelv, ez Karélia. Ennek az egyik oka, hogy Karélia lakosságának 82,2%-a orosz, s a karjalaiak alig 7%-ot tesznek ki (a 2010-es népszámlálási adatok szerint, lásd Итоги Всероссийской... [2010]). Ráadásul a finnhez közel álló karjalai nyelvet latin betűkkel írják, s ez nem felel meg annak a törvénynek, amely kimondja, hogy az Oroszországi Föderációban az államnyelv, még a regionális státuszú is, csak cirill betűket használhat.

A föderáció etnikumainak nyelvét vizsgálók – köztük az oroszországi finnugor nyelveket kutatók – azonban rámutatnak arra, hogy a nyelvtörvény azokban a köztársaságokban sem érvényesül, amelyekben elfogadták. Az anyanyelv (vagy alapnyelv) egyre inkább kiszorul a családok életéből, alig van jelen az oktatásban, s egyáltalán nem használják a politikai és gazdasági életben, valamint a közigazgatásban (Pusztay 2011). Azaz sok helyen inkább a fölcserélő (szubtraktív) kétnyelvűség alakul ki, melynek következménye az asszimiláció: az orosz kiszorítja, helyettesíti az anyanyelvet. Különösen az ún. Észak népeinek nyelvei veszélyeztetettek, a 31 vizsgált nyelvből kettőt holt nyelvnek tekintenek, míg több a kihalás szélén áll (Alpatov 2005). Elvileg az orosz törvénykezés tiltja a diszkriminációt és deklarálja a kisebbségi nyelvek védelmét, ugyanakkor az állam kevés támogató intézkedéssel segíti a nyelvmegőrzést, a stabil kétnyelvűség kialakulását, azt, hogy az adott nyelv használható legyen az élet minden területén (a közigazgatásban, hivatalokban, az iskolákban, a politikai, kulturális és tudományos szférában, a családban).

Az 1991-ben elfogadott nyelvtörvényt 1998-ban, majd 2002-ben is módosították és kiegészítették. Változást a 2005-ös év hozott, amikor is elfogadták az Oroszországi Föderáció államnyelvére vonatkozó törvényt, ezután pedig több nyelvhasználatot szabályozó rendelet, törvény és utasítás született (Oreskina 2014). Az orosz nyelvpolitikai döntéseket vizsgálva jól látható az asszimilációra törekvés és a purizmus. „Az asszimilációs nyelvpolitika az állam domináns nyelvét, nyelvváltozatát támogatja a többi nyelvvel, változattal szemben” (Sándor 2014: 361). A puristák szerint létezik a tökéletes, idealizált nyelv/nyelvváltozat, az ettől eltérő nyelvváltozat deviánsnak számít, valamint harcolni kell a nyelvromlás és az idegen külső hatások ellen.

A politikai döntéshozók a nyelvtervezés során törekedtek szakemberek, nyelvészek bevonására is. 2000-ben egy hivatalos, állami tájékoztató és információs portált is indítottak gramota.ru címmel. A portálon helyesírási, helyes kiejtési, szóképzési, etimológiai és értelmező online szótárak, nyelvművelő tanulmányok, az orosz nyelvvel kapcsolatos információk, nyelvészeti segédanyagok, nyelvi oktatóprogramok érhetők el (www.gramota.ru). A portál szolgáltatásai közé tartozik az ingyenes nyelvi tanácsadás is. 2000 és 2004 között egy orosz nyelvi tanácsadó testület (Совет по русскому языку) is dolgozott a kormány mellett, melynek azonban politikus, a kormányfő-helyettes volt a vezetője. 2004-ben pedig egy tárcaközi bizottság alakult, melynek amellet, hogy a hatalmi szervek és a tudományos intézmények között közvetített, elsődleges célja az orosz nyelv fejlesztése, terjesztése és tisztaságának megőrzése volt. 2014-ben az államfő, Putyin egy újabb koordináló és konzultációs testületet hozott létre elnöki tanácsadója, V. I. Tolsztoj vezetésével. A szervezet fő feladata az orosz nyelvpolitikai döntések tökéletesítése.

Purizmus az orosz nyelvpolitikában

A 2005-ös nyelvtörvény (О государственном языке Российской Федерации) már egyértelműen rámutat az orosz nyelvpolitika purista jellegére. Ugyanis a törvény számos rendelkezése az ideálisnak képzelt nyelvállapot megvédésére irányul. Az idegen szavak használatától, a szakszavak túl gyakori alkalmazásától, a nem normatív lexicától akarja megóvni a tömegtájékoztatást, a reklámokat és a feliratokat. A törvény kitüntetetten kezeli az orosz irodalmi nyelvi normát, azontúl szót ejt a helyesírás és a központosítás normáinak követéséről is. Mivel a törvényszöveg nem határozta meg pontosan a nyelvi norma fogalmát, ezért további vitákra adott okot az, hogy mennyire fontos a normatív nyelvhasználat egy társadalom életében, valamint mennyire kell a nyelvi norma követését kötelezővé tenni.

Hagyományosan a nyelvi norma vizsgálatát, a nyelvváltozatok számbavételét és elemzését, szótári rögzítését, az orosz nyelv kiejtési, nyelvtani és stilisztikai normáinak kidolgozását (azaz a korpusztervezést) az Orosz Tudományos Akadémia nyelvtudományi intézetei végzik, a moszkvai Vinogradov Orosz Nyelv Intézete és a pétervári társintézmény. Sok nyelvész és a törvényalkotók ennél is határozottabb beavatkozást tartanak szükségesnek a nyelv életébe, különösen az elektronikus médiumok, a nyomtatott sajtó és az internet nyelvhasználatát szeretnék sokkal inkább uralni, szabályozni, megregulálni. 2006-ban elfogadtak egy rendeletet, amely az orosz irodalmi nyelv normáinak és az orosz helyesírás és írásjelezés szabályainak követését írja elő. Az új akadémiai helyesírási szabályzat 2006-ra készült el, a kb. 180 ezer szót tartalmazó helyesírási szótár első kiadására 2005-ben került sor. Mindkettő szerkesztője Lopatyin volt. Az orosz helyesírás fonémajelölő és értelemtükröző, elsajátításához jól kell ismerni a szóalaktant, hiszen a morféma ejtése a fonetikai helyzet függvényében jelentősen változik (Dési 2009: 210). Ezért az orosz helyesírás oktatását az iskolában ún. grammatikai-helyesírási tanszótárok is segítik. 2009-ben jelent meg az Oktatási és Tudományos Minisztérium utasítása, mely tartalmazza az orosz irodalmi nyelvi normát közvetítő szótárok, helyesírási szabályzatok, kézikönyvek listáját. Ez a lépés a nyelvtervező kodifikációs tevékenységek közé tartozik. A sztenderd nyelvváltozat szabályait és jelentéseit Bukcsina *Az orosz nyelv helyesírási szótára* (Орфографический словарь русского языка), Zaliznyak *Az orosz nyelv grammatikai szótára* (Грамматический словарь русского языка), Reznyicsenko *Az orosz nyelv hangsúlyozási szótára* (Словарь ударений русского языка), valamint Tyelija *Az orosz nyelv nagy frazeológiai szótára* (Большой фразеологический словарь русского языка) közvetítik.

A nyelvvédők pozíciója nagyon erős, sokan önálló nyelvvédő törvény kiadását is szorgalmazzák. A preskriptív szemléletű nyelvészek és tanárok szerint nemcsak korlátozni kéne a reklámokban, az ügyintézésben és a tömegtá-

jékoztatásban az idegen kifejezések és a nem normatív lexika használatát, hanem jogilag is felelősségre kéne vonni a norma ellen vétőket. Emellett a hivatalos és nyilvános beszédben korlátozni kívánják a már említett idegen szavak mellett a helytelenül használt orosz szavakat, kifejezéseket, az internetes szlenget, sőt a rossz hangsúlyozást is. 2014-ben módosították a föderáció államnyelvére vonatkozó törvényt (О внесении изменений в Федеральный закон «О государственном языке Российской Федерации»), pontosították, hogy mely szférákban kötelező az orosz nyelv használata. A nyelv védelmezői elérték, hogy törvényi eszközökkel lépjenek fel a globalizáció mellékhatásaként jelentkező, szerintük nyelvromlást előidéző tendenciák ellen. A törvény előírja, hogy olyan filmet nem lehet forgalmazni és bemutatni, amely káromkodást vagy szidalmakat tartalmaz. A forgalmazás engedélyköteles, előbb egy igazolást kell szerezni arról, hogy a film az említett kritériumnak megfelel. Az audiovizuális termékeken, valamint a könyveken is fel kell tüntetni, hogy káromkodást tartalmaznak. Csak lezárt csomagolásban lehet ezeket a kiadványokat árusítani. De tilos szitkozódni tévé- vagy rádióadásban, illetve nyilvános rendezvényeken. A szabályszegőket pénzbüntetéssel sújthatják. A nyelvhasználatot megregulázni szándékozó jogi korlátozások azonban azt is egyértelműsítik, hogy a nyelv védelmére hivatkozó politikai szereplőket nem csak nyelvi tényezők motiválják.

Az orosz nyelvpolitikai szabályozás és jogalkotás mára rendkívül összetett lett. Vitathatatlan tény, hogy az orosz állam jelentős erőfeszítéseket tett az orosz nyelv státuszának megszilárdítására, az orosz nyelv presztízsének visszaállítására. Kérdéses azonban, hogy mindez elegendő volt-e arra, hogy megállítsa az oroszul tudók számának csökkenését, vagy legalább lassítsa a folyamatot.

Irodalomjegyzék

- Алпатов, В. (2005): Языковая ситуация в регионах России. Отечественные записки, 2. <http://www.philology.ru/linguistics1/alpatov-05.htm> (letöltés: 2016. 03. 08.).
- Арефьев, А. (2006): Падение статуса русского языка на постсоветском пространстве, 251–252; <http://demoscope.ru/weekly/2006/0251/tema01.php> (letöltés: 2016. 03. 06.).
- Bartóki-Gönczy B. (2010): Államnyelvek Európában. *Kisebbségkutatás*, 4. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutas/kk_2010_04/cikk.php?id=1889 (Letöltés: 2016. 02. 28.).
- Букчина, Б. – Сазонова, И. – Чельцова, Л. (2011): *Орфографический словарь русского языка*. Москва: Аст-Пресс.

- Csernicskó I. (2015): A (nyelvi) béke esélyei Ukrajnában. *Magyar Tudomány*, 10: 1253–60. <http://www.matud.iif.hu/2015/10/13.htm> (letöltés: 2016. 03. 09.).
- Dési E. (2009): Orosz. In Balázs G. – Dede É. (szerk.) *Európai helyesírások*. Budapest: Inter Kht – PRAE.HU, 203–212.
- Dremina L. – Tóth E. (2011): Orosz nyelv a posztszovjet térségben. *Anyanyelv-pedagógia*, 4. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=350> (letöltés: 2016. 02. 20.).
- Гаврилов, К. – Козиевская, Е. – Яценко, Е. (2008): Русский язык – советский язык?, 329–30. <http://demoscope.ru/weekly/2008/0329/tema01.php> (letöltés: 2016. 03. 07.).
- Итоги Всероссийской переписи населения 2010 года, http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm (letöltés: 2016. 03. 06.).
- Laczházi A. (2005): A hivatalos és a „kisebbségi” nyelv Lettországbán. *Kisebbségkutatás*, 3. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2005_04/cikk.php?id=985 (letöltés: 2016. 01. 20.).
- О государственном языке Российской Федерации, <http://gramma.ru/RUS/?id=1.10> (letöltés: 2016. 03. 06.).
- Орешкина, М. (2014): Новые тенденции в российском законодательстве о русском языке, <http://www.philology.ru/linguistics2/oreshkina-14.htm> (letöltés: 2016. 02. 10.).
- Oszipova I. (2006): Az orosz nyelv fejlődése a XX. században. In Szláv civilizáció. Bölcsész Konzorcium, 20–40. <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Szlavisztika/79Luk%E1cs/documents/orosz-nyelv.pdf> (letölt.: 2015. 12. 29.).
- Pusztay J. (2011): Az iskola és a terminológia mint a nyelvi sokszínűség megőrzésének eszköze. *Magyar Tudomány*, 172(10): 1164–1172. <http://www.matud.iif.hu/2011/10/02.htm> (letöltés: 2016. 03. 06.).
- Резниченко, И. (2015): *Словарь ударений русского языка*. Москва: Аст-Пресс.
- Sándor K. (2014): *Határtalan nyelv*. Bicske: Szak Kiadó Kft.
- Телия, В. (2009): *Большой фразеологический словарь русского языка*. Москва: Аст-Пресс.
- Тишков, В. (2007): Русский язык и русскоязычное население в странах СНГ и Балтии. Доклад на Общем собрании РАН 19 декабря. http://valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/publikacii/russkij_yazyk_i_russkoyazychnoe_naselenie_v_stranah_sng_i_baltii.html (letöltés: 2016. 01. 30.).
- Зализняк, А. А. (2008): *Грамматический словарь русского языка*. Москва: Аст-Пресс.
- Zoltán A. (2010): Ukrajna nyelvi helyzete, *Kisebbségkutatás*, 19(4): 594–601. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2010_04/cikk.php?id=1888 (letöltés: 2016. 02. 19.).
- Wernke G. (2004): Az orosz nyelv. Az Oroszország és a volt SZU-tagállamok közötti viszony tétje. *Kisebbségkutatás*, 13(4): 705–707. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2004_04/cikk.php?id=1314 (letölt.: 2016. 2. 28.).